

**Borbély Anna:
Kétnyelvűség. Variabilitás és
változás magyarországi
közösségekben**

(Budapest: L'Harmattan. 2014. 334 p.)

Borbély Anna legújabb monográfiája 2014 tavaszán jelent meg *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben* címmel, a *Constructions and Discourses of Multilingualism in East-Central Europe* sorozat 2. köteteként. A szerző az MTA Nyelvtudományi Intézete Többszempielvűségi Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa.

A kötet empirikus vizsgálatokra alapozva mutatja be magyarországi őshonos kétnyelvű közösségek nyelvhasználati szokásait. A szerző két összehasonlító módszer segítségével térképezi fel két nyelv használatának közösségen belüli variabilitását és változását, valamint a közösségek közötti variabilitását a kétnyelvűségnek a nyelv választás, a nyelvi attitűdök és a nyelvtudás jelenségeire összpontosítva. Az első összehasonlító vizsgálatban a szerző olyan adatokat hasonlít össze, melyeket hat „magyarországi bilingvis közösségben, azonos időben és kérdőívvel lettek összegyűjtve” (78. p.), ez az ún. *MaBiLing kutatás és adatbázis*. A másik összehasonlító módszer lényege, hogy a szerző ugyanabban a kétnyelvű közösségben, ugyanazzal az adatgyűjtési technikával, de eltérő időben gyűjtötte az adatokat, tehát „longitudinális módszerrel gyűjtött és a bilingvizmusra

vonatkozó adatok” (78. p.) összehasonlítását végzi. Ez az ún. *LongBiLing kutatás és adatbázis*.

A monográfia jól áttekinthető szerkezeti egységekre tagolódik. Az *Előszót* és a *Köszönetnyilvánítást* követően, az első fejezet a *Kétnyelvűség és többszempielvűség* címet viseli. A bevezető rész a jelenség három fontos aspektusának, az egyéni kétnyelvűség, a közösségi és társadalmi kétnyelvűség, valamint a kétnyelvű beszéd fogalmának kérdéskörét vizsgálja. Emellett röviden ismerteti a magyar kétnyelvűségi kutatások kezdeteit, valamint a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyarok kétnyelvűségével foglalkozó vizsgálatokat.

A második fejezetben a *MaBiLing* összehasonlító vizsgálattal, konkrétan a nyelv megtartás és a nyelvcsere jelenségekre vonatkozó eredményekkel, következtetésekkel ismerkedhet meg az olvasó. A kérdőíves vizsgálatot 2003 végén és 2004 elején végezték el, hat magyarországi őshonos kétnyelvű közösségben, melyek a következők voltak: beások (Mánfa és Bogyiszló), németek (Tarján), románok (Mezőtúr), románok (Kétegyháza), szerbek (Pomáz) és szlovákok (Tótkomlós). Borbély Anna a fejezetben 22 nyelvhasználati szituáció (család, oktatás, egyház, hivatal stb.) leírásával ismerteti, hogy milyen a többségi, illetve a nemzetiségi nyelv funkcionális megoszlása, valamint hogy a vizsgált közösségek kétnyelvűségi modellje milyen távlatokat mutat. A szerző úgy véli, a „saját nyelv meg-

őrzését nem az egynyelvűség, hanem a kétnyelvűség fenntartása tudja biztosítani” (81. p.). Mint az egyéni és közösségi kétnyelvűség egyik típusaként a „fenntartható kétnyelvűség” fogalmát használja a „stabil kétnyelvűség” terminusa helyett. Borbély Anna erről a következőket írja:

Ennek oka, hogy kifejezésre juttassam, a kétnyelvűség sokkal összetettebb annál, hogy egyszerűen csak stabilnak minősítsük. A fenntartható kétnyelvűség a kétnyelvűségnek az a típusa, amely arra utal, hogy a kétnyelvűség nem egyszerűen stabil, tehát egy hosszantartó, statikus, két nyelvet érintő jelenség, hanem sokkal inkább (az A vagy a B nyelv dominanciájában) változatos, folyamatosan és dinamikusan változó nyelvi jelenség, amely (az egyének és a közösségek életében) csak bizonyos feltételek mellett valósulhat meg. (92. p.)

Az elemzésből megtudhatjuk, hogy a hat közösségben a nemzeti-ségi nyelv használata differenciált, a közösségek között a kétnyelvűség változatosságot mutat. Az eredmények alapján a hat közösség három csoportra bontható. A roma és szerb közösségekre jellemző leginkább a fenntartható kétnyelvűség, míg a német és beás közösségekben a legelőrehaladottabb a nyelvcseré. A

román és szlovák közösség e tekintetben „középen” helyezkedik el. Azokban a közösségekben, ahol a család mellett más intézményekben is lehetőség van a saját nyelv használatára, ez a nyelvmegőrzést segíti elő (pl. nemzetiségi nyelven működő egyház és iskola). A roma közösségben a kisebbségi nyelv megőrzéséhez elsősorban a közösség zártsága járul hozzá. Azokban a közösségekben viszont, ahol például az egyház is magyar nyelvű (német és beás), a nyelvcseré előrehaladott, a saját nyelv használata a családba szorul vissza, sőt gyakran már ott is a magyar nyelv térnyerése figyelhető meg. A szerző a fejezetben belül külön foglalkozik a szlovák és román kétnyelvű közösségek nyelvtudásának variabilitásával. Az adatközlők önbecslése alapján kiderült, mindkét közösségben jobban ismerik a magyar nyelvet, mint a román és szlovák területi nyelvváltozatot, legalacsonyabb szinten pedig mindkét közösségben a nemzetiségi nyelv sztenderd változatát beszélik. Összességében is elmondható a MaBiLing elemzések alapján, hogy mind a hat közösségben a magyar nyelv ismeretének fokát magasabbra értékelik, mint saját nyelvjárásukét. A nemzetiségi nyelv tudását az a közösség értékelte a legmagasabbra, ahol a fenntartható kétnyelvűség a legjellemzőbb, míg a magyar nyelvtudás ott a legmagasabb fokú, ahol a magyar nyelv a legtöbb nyelvhasználati szituációban megjelenik. A fejezet utolsó alfejezetében a német, szerb, román és szlovák közösségek saját területi nyelvváltozatukhoz,

valamint anyanyelvük sztenderd változatához fűződő attitűdök elemzése olvasható. A szerző a vizsgálat eredményeit a következőképpen foglalta össze: emocionálisan mind a négy közösség saját nyelvváltozatához kötődik jobban, hasznosabbnak és nehezebbnek viszont a sztenderd változatot tartják. A legnagyobb heterogenitást az esztétikai nyelvi attitűdváltozókra utaló válaszok mutatták. Az eredmények alapján a szerző a következő hipotézist állította fel:

A saját nyelv megőrzését az segíti elő leginkább, ha a nyelvjárás használatát a sztenderd használata kiegészíti, és ha a közösség tagjaiban a saját nyelven belüli változatokról, a nyelvjárásról éppúgy, mint a sztenderdről, egyformán pozitív nyelvi attitűdök alakulnak ki és stabilizálódnak. (121. p.)

A harmadik fejezet címe egy kérdés: *Legyőzi-e a globalizáció a méhkeréki közösségben a román nyelv megőrzését?* Borbély Anna a településen több alkalommal végzett empirikus kutatásokkal alátámasztva arra a kérdésre keresi a választ, miként függ össze a közösség gazdasági ereje a nyelvhasználattal. Kvalitatív elemzéséhez az 1985-ben és 1997-ben készített interjúit, kvantitatív elemzéshez a 2003-ban gyűjtött adatokat használja fel. A fejezetben megismerkedhet az olvasó a méhkeréki közösség és társadalom, vala-

mint a település román–magyar kétnyelvűségének jellemzőivel a 20. és 21. században. Megtudhatjuk, hogy a községben virágzó zöldségtermesztés kedvezően hatott a lakosság önbecsülésére, pozitívan viszonyulnak saját nyelvváltozatukhoz. Napjainkra azonban a globalizáció negatív hatása is érzékelhetővé vált, megélhetés szempontjából kedvezőtlen hatások érték a település lakosságát. A 21. század elején a települést a kezdeti nyelvcsere szakaszába sorolták. A 2003-ban gyűjtött adatokból kiderül, hogy a család – iskola – templom nyelvhasználati színterek közül a templomban a legdominánsabb a román nyelv használata. A két nyelv funkcionális megoszlása az iskolában a legjellemzőbb. A fiatalabb generáció többet használja a magyar nyelvet, mint az idősebb nemzedék. A közösség román–magyar kétnyelvűsége az idő során változik, de az egyének kétnyelvűsége is változik életkoruk előrehaladtával. A címben megfogalmazott kérdésre a szerző a következőképpen fogalmazza meg válaszát:

A közösségről gyűjtött több évtizedes ismeretek alapján kialakított hipotézisem, hogy a közösséget több mint 300 éves történelmi múltja, közösségi vitalitása és az eddig elért eredmények megsegítik, hogy megoldási módokat találjon a globalizációs kihívásokra, ezzel biztosítva a román nyelv, a román–

magyar kétnyelvűség fenn-
tarthatóságát. (144. p.)

A negyedik fejezet a kétegyházi román közösségben végzett longitudinális vizsgálat eredményeit mutatja be. A LongBiLing kutatás három időpontban, 1990-ben, 2000/2001-ben, valamint 2010/2011-ben zajlott. A kötetben az 1990–2001 közötti nyelvi változás kerül bemutatásra 25 nyelv választási szituáció alapján. A 25 nyelv választási szituációból 7 a románhoz köthető (idősek, ima, sírfelirat, hívők, prédikáció, háztáji munka, testvér), a románhoz és magyarhoz 4 (temetés, betegek, esküvő, óráközi szünet), míg a magyar nyelvhez 14 nyelvhasználati színtér (hivatalos levél, orvosok, bolti eladók, postás, polgármesteri hivatal, számol, unoka, piaci eladók, gyermek, tanóra, munkatársak, káromkodás, házastárs). A vizsgálat során tehát kiderült, hogy a nyelvek funkcionális megoszlásában a magyar nyelv a dominánsabb. Ennek alapján a szerző feltételezi, hogy a kétegyházi közösségben a nyelvcsere a folyamat második szakaszába lépett, s a befejező szakasz felé tart. A kétegyházi román–magyar nyelvcsere azonban nem a lineáris, hanem egy oda-vissza történő oszcilláló mozgásváltozás jellemző. Borbély Anna 26 nyelv választási szituációt alapul véve azt is megvizsgálta, *Generációs változás-e a nyelvcsere?* Az adatok alapján megállapítható, hogy a nyelvcsere generációs változás, de a tíz év hatása is kimutatható. Arra az eredményre jutott, hogy 19 szituációban az adatközlők életkorának szignifikáns hatása volt a nyelv-

választásra, míg az eltelt tíz év hatása 8 nyelv választási szituációban figyelhető meg. Ezen belül 7 szituációnál a román nyelv használata szignifikánsan nőtt, míg az egyházi temetéseknél csökkent. A vizsgálatba bevont három korcsoport (fiatalok, középkorúak, idősek) közül a középkorúak nyelv választása tekinthető a legstabilabbnak. A fejezetből azt is megtudhatjuk, hogy az esztétikai, pragmatikus és kompetenciális nyelvi attitűdváltozók, valamint a társadalmi nem és életkor között milyen összefüggések fedezhetők fel. Mindkét adatgyűjtés során az adatközlők többsége szebbnek tartotta a román nyelvet, a pragmatikus és kompetenciális attitűdöknél azonban már különbség figyelhető meg a nem és korcsoport között, valamint a tíz évnek is hatása volt. Összességében megállapítható, hogy az idős nők kötődnek legjobban a román nyelvhez, őket a középkorú nők s az idős férfiak követik. A fiatal nők és férfiak a magyar nyelvhez kötődnek jobban.

Az ötödik, hatodik és hetedik fejezetben a kötet összegzését olvashatjuk magyar, román és angol nyelven. Az összefoglaló rész a következő címet kapta: *Összegzés: a fenn tartható kétnyelvűség modell – a nyelvi arany metszés.* A szerző összegzésként sorra veszi azokat a legfontosabb elméleti tételeket, amelyekre monográfiája összpontosított, emellett a nyelvcserevel kapcsolatban néhány új tétel is megfogalmazódott, mint például:

Az eredmények arra engednek következtetni, hogy

a nyelvválasztási szituációk olyan változók, amelyek a nyelvcsere folyamatában a fejlődési fokozatokat megmutatják. (244. p.)

Végül a MaBiLing kutatás során nyert eredményeket a fenntartható kétnyelvűség modellben (FKM) összegzi a szerző (5.1. ábra, 246. p.). A modell olyan kétnyelvűségi jelenségekre összpontosít, mint a nyelvválasztás, a nyelvi attitűdök és a nyelvtudás, emellett pl. a nyelvi ideológiák stb. A fenntartható kétnyelvűséghez egy kiegyenlített, stabil viszonyrendszert szükséges kialakítani, stabilizálni és fenntartani.

A kötet alapos elemzés a magyarországi nemzetiségi nyelvekről, a magyarországi román–magyar kétnyelvűség helyzetéről.

TÓTH ENIKŐ

Adamikné Jászó Anna:
Klasszikus magyar retorika.
Argumentáció és stílus.

(Holnap Kiadó, Budapest, 2013.)

Új, átfogó retorikai kézikönyv jelent meg a retorikaoktatás egyik legismertebb és legelismertebb magyarországi képviselőjétől, Adamikné Jászó Annától. A vaskos, közel 550 oldalas kötet áttekintő jellegű munka, a szerző a beszédírás és -előadás szinte minden aspektusára részletesen kitér.

A címbeli *klasszikus* jelző – a szerzői eligazítás szerint – több jelentéssel bír: utal egyrészt az ókori retorikára és (a többek között az Arisztotelész, Platón, Cornificius, Cicero, Quintilianus fémjelezte) retorikaelméletre, másrészt pedig az időtállóságra, maradandóságra. E két tulajdonságot, jellegzetességet kívánja ötvözni a *Klasszikus magyar retorika* című könyv.

A kötet makroszerkezetét részben a klasszikus retorikák ötös tagolása, részben a középiskolában és a felsőoktatásban hangsúlyos írásbeli és szóbeli szövegműfajok jellemzése adja. Az általános retorikai tudnivalókat a szónok és hallgatóság viszonyának bemutatása követi (ennek részeként szó esik a szónok éthoszáról, illetve a hallgatóságra gyakorolt hatásról, a pathosról).

A prózai művek rendszerezése fejezetben a prózai műfajok egy lehetséges felosztását mutatja be a szerző: elkülöníti a szépirodalmi műfajokat a nem szépirodalmiaktól. Az előbbi kategóriába e felosztás szerint a regény, az elbeszélés és a novella tartozik, utóbbiba az ismeretközlő művek (a közlő művek, mint az elbeszélés és leírás, a fejtegető és az érvelő művek) és a rábeszélő művek (altípusai az élőszóbeli szónoki beszéd, illetve a nyomtatott röpirat, kiáltvány, felhívás, hírlapi cikk). A szépirodalmi műfajok és a nem szépirodalmi, ismeretközlő szövegek közötti átmeneti kategóriát az esszé és a levél képezi. E rendszer nem tesz lehetővé átmeneti típusokat, a statikus szövegtipológiát követi (ellen-

tétben a kognitív tudományok dinamikus kategóriáival), viszont egyértelműen illeszkedik a retorikai hagyományba.

A beszédajták közül részletesen foglalkozik a tanácsadó beszéddel (példája: Kossuth Lajos beszéde a haderő megajánlása ügyében) és ennek fő bizonyító eszközével, a példával, illetve egyik válfajával, a parineszisszel; a bemutató beszéddel (példái: Gyulai Pál beszéde Arany János ravatalánál, Herczeg Ferenc emlékbeszéde Széchenyi Istvánról, Sólyom László múzeumavató beszéde) és ennek egyik típusával, a laudációval; továbbá a törvényszéki beszéddel: a védő- és vádbeszéddel, az „utolsó szó jogán” megszólalással. A szokásos hármas felosztás Adamikné Jászó Annánál kiegészül a klasszikus retorikákban még ismeretlen, de azokból sokat merítő egyházi beszéddel. A beszédajták bemutatása során mindvégig hangsúlyozza a szerző, hogy a rendszer nem merev, a beszédajták között természetesen vannak átfedések.

Ezután a feltalálás (inventio), az elrendezés (dispositio), a stílus (elocutio), az emlékezetbe vésés (memoria), az előadásmód (pronuntiatio) hagyományos ötös rendszere következik. A téma fellelésénél található tanács megfontolandó például szeminárium- vagy szakdolgozat-készítők számára is: „A témából tézist, tételt kell formálni, valamit állítani kell vele kapcsolatban. [...] A tézis formája rendszerint egyszerű kijelentő mondat” (129). Az argumentáció a bizonyítás folyamata, amelyhez (külső vagy belső;

erős, kevésbé erős, gyenge; általános és érvforrásokból származó speciális) érveket, illetve retorikán kívüli bizonyítékokat (tekintélyérvet, tanúságtételt, statisztikákat, maximákat, törvényeket, precedenst) lehet alkalmazni. A retorikán belüli bizonyítékok felosztásánál az egymásból következő logikai struktúrákat nem támasztja alá a szöveg tipográfiája, ennél a tartalmi egységnél a korábbiakhoz viszonyítva formai szempontból nehezebben követhetővé válik a szerkezet, annak ellenére, hogy az alegységek egymásra következője rendszerszerű: az általános bemutatást minden esetben a logikai és a retorikai értelmezés ismertetése követi. Az érvelés kapcsán érdemes kiemelni, hogy a retorika egyik pillérének tekintett retorikai (hétköznapi, gyakorlati) argumentáció nem felel meg minden esetben a formális logika kívánalmainak, hiszen használ a formális logika szerint hibásnak tartott érvelési módokat, közhelyeket (toposzokat), pszichológiai és etikai alapokra épülő módszereket is.

A beszédfeosztás hatos, általánossá vált, ma is használatos rendszere (bevezetés, elbeszélés, tétel, bizonyítás, cáfolás, befejezés) Cornificius *Rhetorica ad Herennium* című művéből származik – ez részletesebb, mint az arisztotelészi négyes (bevezetés, tétel, bizonyítás, befejezés) egység. Minden részhez nagyon részletes, sok szemléletes példával alátámasztott ajánlást, tanácsot talál a (beszédíráshoz kezdő) olvasó.

Amint a szerzői előszóból kiderül, és az *Argumentáció és stílus* kötetalcím is jelzi, Adamikné Jászó Anna a stilisztikát a retorika részének (sőt az érvelés mellett a másik alappillérenek) tartja. Ily módon stilisztikai témakörök feldolgozásában is használható a kötet: többek között részletesen foglalkozik a szóhasználattal, szinte lexikonszócikk-szerűen – ám nem betűrend szerint, hanem az egymáshoz kapcsolódás logikája alapján rendezve – az alakzatokkal és szóképekkel (figurákkal és trópusokkal), a definíciókat eleven és sokszínű példaanyaggal illusztrálja. E témakörben a nemzetközi retorikai hagyományhoz való kapcsolódásra utal a négy mestertrópus (metafora, szinekdoché, metonímia, irónia) fogalmának hazai bevezetése.

Az emlékezet egység kapcsán a pszicholingvisztikai alapokon nyugvó elméleti felvezetés és a mnemotechnikai, memóriafejlesztő gyakorlatok nem csupán egy (szónoki) beszéd előadását, hanem általában véve a tanulást is segítik, illeszkednek a tanulás tanulásához.

Az előadásmód vagy más néven a beszédtechnika – szemben a gyakori, egyébként téves vélekedéssel – nem azonosítható a retorikával, csupán egy alkotóeleme annak. Az előadásmód tárgyalásának ókori példáitól a modern nonverbáliskommunikációkutatás eredményeinek – képekkel is illusztrált – bemutatásáig jut el a szerző, szót ejtve a szupraszegmentális jelek használatáról, a tudatos testbeszédről, illetve a beszéd-

technika lehetséges hibáiról és fejlesztési módjairól.

Nagyobb tartalmi egységet kapott a kötetben (a retorika tágabb értelmezése miatt) az esszé és a levél szövegműfaja, továbbá a műelemzés és a retorikai elemzés témaköre. A tankönyvi vagy oktatási anyag jelleget erősíti, hogy a *Klasszikus magyar retorikát* ismétlő összefoglalás zárja.

Kiemelten fontosak a munkában a példaszövegek, amelyek a főszövegtől tipográfiaiilag is elkülönülnek (egy kettős vonal jelzi őket oldalt). A példák között megtalálhatók klasszikus munkák (Platónról, Arisztotelészről, Quintilianustól, illetve a „klasszikus” kategóriához sorolható Jókai Mór és Petőfi Sándor műveinek a kötetbe emelése is) és friss, modern szövegek is (mint Sólyom László megnyitó beszéde a Magyar Nyelv Múzeum 2008-as megnyitása alkalmából vagy Balázs Géza laudációja Grétsy Lászlóról a Magyar Örökség Díj átadásakor, illetve a felsőoktatási hallgatóknak rendezett Kossuth-szónokverseny sikeres beszédeiből is válogatott a szerző), továbbá ezek elemzéseire is kap az olvasó mintát. Nem csupán különálló példaanyaggal, az elemzések alapjául szolgáló szövegekkel dolgozott a szerző, hanem az olvasmányos, élő magyarázatokban is támaszkodik népköltészeti és szépirodalmi forrásokra (például az érvelési hibák témakör kapcsán többek között George Orwell 1984 regényére, Lázár Ervin Dömdödöm figurájára, a *Kié lesz a kisködmön?* című

népmesére), sőt gyakorlati szövegekre is (reklámokra).

Az oktatáshoz kötődést jelzi az egyes fejezetek végén található feladatok és gyakorlatok gyűjteménye. Aki valamely témának még az alapos feldolgozásnál is bővebben utána szeretni járni, használhatja a témánként tagolt irodalomjegyzéket. A témák közötti gyorsabb eligazodást azonban megkönnyítette volna, ha a törzsszövegben az egyes szinteket, a tartalmi kapcsolatokat jobban kiemelik tipográfiával, tördeléssel és a fejezetek (például decimális) számozásával.

A kötet kifejezetten alkalmas a retorika közép- és felsőoktatásban való oktatására, de mindenki haszonnal forgathatja, akinek nyilvánosan meg kell szólalnia vagy (akár üzleti kommunikációban, akár különféle publicisztikai műfajokban) érvelő szöveget kell készítenie.

VESZELSZKI ÁGNES

**Benedek András, Nyíri
Kristóf szerk:
The Power of the Image –
Emotion, Expression,
Explanationⁱ,**

(In: Visual Learning, Vol.4, Peter
Lang, Frankfurt Am Main, 2014, 306.)

Bevezető

Annak ellenére, hogy a recenzió nem vonatkozik arra a mentális és konkrét térre, amelyben a Visual Learningⁱⁱ című sorozat negyedik

kötete megszületett, mégis szükség-szerű megemlíteni azokat a generikus és input tereket, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a könyv – amelyet értelmezhetünk blendként – immáron kézbe vehető. *Generikus tér* a Jelenkori tanulás (tágabb értelemben konceptualizáció) tere, *Input1* Vizuális nevelés (itt nemzetközi entitást jelöl), *Input2* VLL Nottingham, Nagy Britanniaⁱⁱⁱ (konkrét történeti tér, minta tér), *Input3* Képi Tanulás Műhelye, BME, Bp., *Input4* Visual Learning Konferencia, BME, Bp., *Input5* Partnerintézmények^{iv}, *Input6* Események a VLL szervezésében. A Generikus és Input terek fókusza a vizualitás vizsgálata, míg a vizsgálat szempontjait a kötet alcíme jelzi: *Érzelem, kifejezés, magyarázat*.

A Generikus és az Input1 terekre a későbbiekben még visszatérek, nézzük elsőként az *Input2* és *Input3* tereket. Benedek András a tárgyalásra kerülő kötetben utal arra, hogy az első európai VLL Nottingham-ben jött létre, ami számos szempontból mintául szolgált a budapesti formáció tervezésében és megalapításában.^v A sorozat harmadik kötetében, mintegy bevezető tanulmányként Benedek részletesen kifejtette, hogyan jött létre a Képi Tanulás Műhelye^{vi} 2009 októberében a BME Alkalmazott Pedagógiai és Pszichológiai Intézetében. A Műhely megalapítását indukálta a tanulás területén világszerte bekövetkezett változás, amely nemcsak érintette, de jelentős újításokkal befolyásolta a tanulási tartalmat és a metodológiát is. Ma már hálózatalapú közösségekről,

nyitott tanulási környezetről beszélünk, amelyben a mindennapi tevékenységeink összefonódnak a tanulással.^{vii} A Műhely mindig éppen aktív tagjai ún. kutatási programban vesznek részt: a 2014-es kötetben Benedek a 2011 és 2013 között folytatott kutatásokat ismerteti, amelyben a BME-n tanított 27 tantárgy oktatásában, és ezzel a tanulásában is új vizuális módszereket vezettek be. Megközelítőleg 3000 diák vett részt az órákon, amelyek az interakcióra, új eszközök használatára, digitálisan feldolgozott tananyagra, azok zárt közösségi fórumokon történő megvitatására épültek, mindehhez speciális linkek és további ismeretbővítési lehetőségek kapcsolódtak. A kutatás megerősítette azt a feltételezést, hogy a tanulás formális és informális terének dinamikus bővítése felkelti a diákok érdeklődését és motiválja őket abban, hogy további ismereteket szerezzenek. A felkészülés a tanárok részéről több időt és energiát, nagyobb következtességet, naprakésztséget igényelt, amelyet a diákok pozitívan értékeltek — jelzi ezt az is, hogy elvárásaik növekedtek.

A kötettel a Műhelynél is közelebbi kapcsolatokat mutat az *Input4tér*, vagyis azoknak a Visual Learning konferenciáknak a tere, amelyeket 2010 óta szervez a Képi Tanulás Műhelye. A VL nemzetközi konferenciák tematikusan meghatározottak. Az esemény évét követően többszörös szűrés és lektorálás után konferenciakötetben jelennek meg az előadások tanulmány átiratai.

Benedek András és Nyíri Kristóf szerkesztésében publikálásuk sorrendjében eddig a következő kötetek láttak napvilágot *Images in Language: Metaphors and Metamorphoses*^{viii} (pub. 2011), *The Iconic Turn in Education: Visual Learning*^{ix} (pub. 2012), *How to do things with pictures: skill, practice, performance*^x (pub. 2013). A kötetcímeiből következtethetünk a kijelölt fókuszokra, aspektusokra is. Az idei konferencia témája a *Pictures, Parables, Paradoxes*^{xi} volt, míg az idén megjelent kötet egyfajta visszacsatolásként is idézte az elmúlt évet, amely a *The Power of Image: Emotion, Expression, Explanation* (pub.2014) címet jelölte meg. A szervezők 2015 témájaként a *Time, Truth, Tradition*^{xii} hármast hirdették meg.

A 2014-es tanulmánykötetet a konferencia nulladik napján mutatta be a két szerkesztő Benedek András^{xiii} és Nyíri Kristóf^{xiv}. A könyv tartalmának ismertetése helyett — lévén hússzerzős kötetről van szó - Nyíri Kristóf inkább annak esszenciáját és unikumát fejezte ki expresszíven verbálisan, gesztusnyelvvel és egy az alkalomra készült ábrával. A szerkesztők vizuális módon foglalták össze azt a sajátosságot, amely mind a budapesti Képi Tanulás Műhelyben folyó kutatást, mind az általuk szervezett konferenciákat és a kiadott konferenciaköteteket jellemzi. A bemutatóra érkezők kezükbe vehettek egy A4-es lapra kinyomtatott hálózatszerű mentális térképet, amely a Visual

Learning négy kötetének szerzőit láttatta tudomány- és kutatási területeik alapján. A térképen megnevezett terek – reklám, propaganda, társadalmi média, új média, önreprezentáció, retorika, gesztusnyelv, filozófia, diagrammatika, metafora, gender, művészet, film, 3D megjelenítés, nyelvtanulás, történelem, pedagógia, szöveg. Ezeknek a kapcsolódási pontjai alapján többszörös átmeneti terek – az interdiszciplináris tudományok terei jönnek létre. A szerzők többsége ilyen terekbe kerül. A VLL és a VL tehát olyan fórumok, amelyekben számtalan tudományterület elméletei, fogalmai, módszerei és szempontjai kereszteződnek egymással. Azt, hogy mégis mi fogja össze a szerteágazó gondolatokat és területeket egyetlen szóban összegzik a szerzők: *Image* (ang. ford. „kép, képmás”).

Kötetismertető

A korábban említett komplexitást a kötet húsz szerzőjének széleskörű kiindulópontja, *Generikus tere* is jelzi, ami nem más, mint a jelenkori tanulás és/vagy konceptualizáció folyamatának vizsgálata olyan fogalmakon keresztül, mint a kép (picture/pictorial), a képmás (image), a reprezentáció (representation), a jel (sign), az ábra/ábrázolás (depiction), a vizuális entitás (visual entity) etc. Majdnem mindenki másként értelmezi a vizualizáció és a konceptualizáció folyamatát, valamint a vizuális jel fogalmát. A szerzők kivétel nélkül a jelenkorra koncent-

rálnak, kutatásaik, elméleti összegzéseik aktualizált konklúzióval és rendszerint számos újabb kérdéssel érnek véget. Egy-egy részben egymás mellett szerepelnek összegző elméleti és kutatási eredményeket feltáró tanulmányok, amelyeknek köszönhetően egy-egy problémakör újabb és újabb megvilágításba kerül, teljesebb formában érvényesül a szempontlás, a gondolkodás^{xv}. A kötet öt részben tárgyalja az új vizualitást, amelyek a következők: *From Icon to Diagram, Image and Text, Art and Expression, Images and Emerging Media, Face to Face*^{xvi}. A kiadvány bevezetőjében Benedek András röviden ismerteti az egyes szerzők írásait, így ettől a recenzióban eltekintek és helyette a fejezetekből merészebben emelem ki egy-egy szerző munkájának olyan kijelentéseit, gondolatait, amelyeket mindenképpen továbbgondolásra érdemesnek tartok.

Az első résznek (*From Icon to Diagram*) már a címe is árulkodó, előre sejteti a szemiotikai (ikon) és matematikai (diagram) területeket. A berlini *Sybille Krämer* a szó és a kép ellentétén alapuló dichotómiákat sorol fel, majd azok feloldását dolgozza ki a vizuális, a térbeli és a rajz (graphism) szoros kapcsolatán keresztül. A kép és a szöveg egyszerre mond és mutat, amit Krämer működő ikonicitásként értelmez, vagyis az előbb említett dolgok összjátéka is ilyen működő ikonicitásként értelmezhető. Példáit a diagrammatikus osztályból^{xvii} veszi, melyek közül kiemelkedő a grafikon és a

térkép. A térképek működésén keresztül szemlélteti korunk egyik legnagyobb kihívását, amely szerint a 2D-s térképek célja az, hogy a stabil, állandó szerkezeti teret mozgástérre alakítsa, amelynek keretében egy térkép segítségével bárhol tájékozódni tudunk (nemcsak megmutatja a teret, hanem minket és a mozgásunkat is elhelyezi a térben). Krämer a kanti intuíció fogalmát használja akkor, amikor olyan képességeink lépnek működésbe, mint a síkba helyezés (flatting-out), vagy az orientációs/mentális elforgatás. Gondolataink irányításakor is a vizuális téri intuíció és a testi tapasztalás a meghatározó; a fogalmakat tehát sémákként (akciókként és nem képekként) képzeljük el, ami az érthető és a tér-időfüggő érzékelhető (perceptuális) kapcsolataként jön létre. Krämer a vizuális jelenségeket matematikai és filozófiai példákon vizsgálva – köztük a felület (surface), a sík (plane), a sziluett (silhouette), a grafikon (graph), a diagram (diagram), a séma (schema) kifejezéseket használja – arra a következtetésre jut, hogy a gondolkodás nem választható el a képektől. A működő ikonicitás folyamata során megváltozik az értelmező viszonya az előteret és a háttérrel illetően. Míg egy térkép esetében a fókusz a háttér és a feltüntetett feliratok között nem irányított módon megoszlik – kalandozik a tekintet a felületen, addig a térkép és a térkép alapján közlekedő személy jelzésével létrejön a személyközpontú fókusz. A figyelem immáron irányított, a

mozgó aktív alakra fókuszálunk és követni kezdjük, illetve tervezni kezdjük az útvonalát a statikus háttérben. A közlekedésben, az útvonaltervezésben a perspektívaváltásnak elengedhetetlen szerepe van.

Valeria Giardino olasz posztdoktorandusz tanulmányában a diagramming kognitív folyamatát az emberi alkotófolyamatokhoz/alkotóképességhez kapcsolja. A képesség működését gesztus-vizsgálattal és matematikai példákkal támasztja alá. A kutatás során egy-egy megoldandó feladatot adtak a tesztszemélyeknek, akik önkéntelenül is gesztusaikkal vázolták fel az alaphelyzetet (hat üveg van egymás mellett stb.), hogy önmagukat segítsék a probléma megoldásában. A kontrollcsoport papírt és tollat is kapott, amelynek használata nem volt kötelező, ám ők mégis használták ugyancsak a probléma felvázolására. A kutatók szerint a gesztusok diagramként működtek. Giardino feltételezte, hogy a feladatok során diagramming-képességünknek köszönhetően a tesztalanyok gesztus alapú vizuális diagramokat hoznak majd létre. A kísérlet bizonyította a gesztusok kialakítását, sőt azt is megerősítette, hogy azok hozzájárultak a sikeresebb problémamegoldáshoz. A diagram Giardino szerint dinamikus és szorosan kapcsolódik a felhasználóhoz, aki folyamatosan alakítja azt, magyarázza, hogy helyes következtetésre jusson. A diagramming matematikai szöveges feladatok értelmezésében, a probléma megoldásának megtalálásában segít, valamint a

memorizálásban segít. Olyan helyettesítő metonimikus folyamatról van szó, amelyben a RAJZ/GESZTUS AZ ELKÉPZELT PROBLÉMA TERE HELYETT ÁLL. A probléma megoldásakor felvázolt rajz, vagy az elmutogatott terek által a megoldást kereső személy számára az elképzelt valósággá válik. Mind a gesztus, mind a rajz arra törekszik, hogy sematikus formában mégis a legteljesebb módon jelenítse meg a problémát.

Ahti-Veiko Pietarinen helsinki szemiotika professzor vitatja azt, hogy Pierce ikonon szó szerint azt értette volna, hogy olyan reprezentáció, ami hasonlít a tárgyára. Pietarinen említi, hogy Pierce az ikonok között nem hasonlóságon alapuló példaként feltételezte az algebrát. Kevesen jegyzik Pierce kapcsán azt, hogy nézetei szerint az ikonikus kommunikáció filozófiájában a jelek általában vegyesek vagy komplexek, amelyben valamelyiknek, az ikonnak (icon), az indexnek (index), vagy a szimbólumnak (symbol) erősebb értéke van. Pierce úgy vélte, hogy az ikon képzeletbeli, az index tényszerű, míg a szimbólum új gondolatot hoz. Pietarinen Pierce-olvasatában az ikonikus kommunikáció az ikonikus megfeleltetésekre, köztük az érzékelésben résztvevő képekre, az elképzelésben szerepet játszó diagramokra és az egymás mellé helyezés eszközére, a metaforára épül. A megoldásban indexek, a magyarázatban pedig szimbólumok vesznek részt. Az *ikonikus kommunikáció folyamatában három elem vesz részt (pierci-hagyomány szerint),*

melyek az ikon, index és a szimbólum. Három olyan kategóriát különböztetünk meg, melyek összetettségét, vegyes jelentét, szigorú definíójuk lehetetlenségét a kommunikációs folyamat során maga Pierce is felismerte. A három kategóriát a családi hasonlóság elve kapcsolja össze, amennyiben mindegyik a kommunikáció teljes folyamatának folyamategységeire helyezi a hangsúlyt. Az érzékelés (kép), értelmezés (diagram) és egymás mellé helyezés (metafora) képezik az ikon részeit, míg a megoldás indexikus, a magyarázat pedig szimbolikus. A kategóriák kialakítása a kommunikációs funkciók alapján történik. Pietarinen a kommunikáció folyamatának ikonikus egységét emeli ki, amelyet értelmezhetünk úgy, hogy a konceptualizáció történhet a testesültség (percepció), metonimikus (diagram) és metaforikus folyamatok révén. A szerző a metaforát az egymás mellé helyezés aktusaként definiálja, ami véleményem szerint nem mond ellent a kognitív nyelvészet metafora-értelmezésének.

Az első részben a konceptualizáció folyamatát a diagramming és az ikonikus kommunikáció szemléltette. Míg Krämer a működő ikonicitás-folyamatát kapcsolta össze a kanti intuíció fogalmával és mindeközben aktivizálta a vizuálist és a térbelit.

A kép és a szöveg kapcsolatát tárgyaló második részt (*Image and Text*) *Aczél Petra* viselkedéstudománnyal és kommunikációelmélettel foglalkozó professzor írása nyitja a „látnoki vagy láttató rétorikáról”

(visionary rethoric). A vizsgálat tárgyaként a meggyőző szónoki beszédek képi és rámutató kifejezéseit (imagistic and deictic expressions) veszi górcső alá. Az idézett beszédekben a „most és a ma” kifejezések a közönségben „előrelátást” idéznek elő, jövőbeni tettekre serketik. A rétorikában kiemelt szerep jut az együttérzésnek. A szerző Nussbaumot idézi: az emberek a képzeletükön keresztül újraélik a múltat, az érzelmek konkrét és általános szinten működnek. Az általános szintet a társadalmi értékek határozzák meg. Aczél a rétorikai szituációhoz kapcsolódó érzelmekben fontosnak tartja a „jelenlétet”, amelyet Fahnestock szavaival világosít meg: úgy kell felidézni egy eseményt, mintha az a szemünk előtt játszódna, hogy kialakuljon a mentális kép. Az érzékeket stimulálva lehet életre kelteni az érzelmet. A meggyőzés azon a multimediális logikán múlik, hogy sikerül-e a rétornak megte-remtenie a vizuális közelséget és kép-ileg-provokáló módon mindezt metaforikusan emlékezetessé tennie.

James J. Kimble amerikai kommunikációs szakember a *Kid in Upper 4*, 1942-es amerikai katonábrázolás elemzésében azt vizsgálja, hogy a képek hogyan hoznak létre narratívát a háborús narratíva és a vizuális propaganda keretein belül. A *Kölyök* egy egyszeri felkérés miatt született azért, hogy lecsitítsa az egyre növekvő felháborodást a vonatokat állandó késése és az egyéb háború okozta rendezetlen körülmények miatt. A *Kölyök* később még

három alkalommal visszatért, nemzeti hős, reklám és propaganda figura lett. A karakterfejlődésen (közemberből küldetéssel bíró hős lett) és a cselekményfejlődésen (egyre közelebb kerül a háborúhoz, végül erkölcsileg győz, mert egy ellenfelet ápol) keresztül előidézi az olvasóban az azonosulni tudást, az olvasó várja, hogy visszajöjjön. A *Kölyök* egy-egy „epizódja” mellett mindig szerepeltek az aktuális háborús hírek, így a fiú a testvér, a barát, „közeli családtag” lett. A *meggyőzés folyamata*-ban, ami lehet propaganda célú manipulatív – a kötetben rétorikai és politikai példákat találunk – ismételten a blend létrehozásáról van szó. A meggyőzés során a közös blend, vagyis az alkotó és a közönség közös blendjének kialakítása együtt történik, mégpedig úgy, hogy az Input terek blendbe kerülő tulajdonságainak sorravételével az alkotó (pl. szónok) érzelmi pontokat kijelölve felidézi az Input tereket (pl. múltbeli esemény tere, jelen esemény tere) és a közönség előtt építi fel a blendet (pl. a jövő terét). A meggyőzés akkor éri el célját, ha a blendet sikerül beleágyazni a közönség memóriájába. Az emlékezetessé tétel Aczél szerint metaforák segítségével történik, így a közönség tagjai a konkrét tartományokon keresztül a későbbiekben is fel tudják idézni és cselekedni tudnak a nagy közös, ám elvont blend célja szerint. A folyamat során a blend célja a metafora elvont céltartományává válik.

A recenzióban szeretnék rámutatni arra, hogy a kognitív elemzések által

újabb aspektusból szemlélve a képi megértés folyamatát más magyarázatot kapunk a jelenségek működését illetően. Az elemzéshez Kimble esettanulmányát használtam, aki a meggyőzés folyamatában jelentős szerepet tulajdonított a narratívának és a spirituális tartalomnak. Elemzésem nem vonja kétségbe Kimble eredményeit, de láttatja az előbb említett kulcsok közötti kapcsolatot. Elemzésemben a fogalmi integrációs elemző eszközöket használtam. Arra voltam kíváncsi, hogy milyen Input tereket lehet megnevezni és azokat mi motiválja, minek köszönhetően jön létre a blend.

Generikus tér Sajtómegjelenés: a kép és a szöveg az újságban széles közönséghez szóló propaganda eszköz, illetve felhívás.

Input1 Narratíva (19.századra jellemző, elméleti): epizódok sorozata, cselekmény- és jellemfejlődés, szerkezet (bevezetés, akció, tetőpont, végkifejlet). Térben és időben lineáris eseménysor bontakozik ki (nem modern narratíva).

Input2 az első megjelenés (célzott olvasóközönség): kép és szöveg együttese (a képen egy fekvő fiú, aki éjszaka az emeletes ágyon fekszik és álmatlanul töpreng).

Input3 többszörös megjelenés/nemzetközi reklám (széleskörű): minden felületen megjelent a fiú (képeslapokon stb.), a szülők és a frontra induló gyermekeik közötti kommunikáció jelképe lett.

Input4 Kontextus1 (kollektív): autentikus, a történelem által meghatározott körülmények): a Kid in Upper 4 megrendelésre készült az US-ban

1942-ben. A Pearl Harbor idején mindenki a fegyvergyártással és a katonasággal volt elfoglalva. A közlekedés – a vonatok – használhatatlanná váltak. A kép célja a közemberek megértésének kivívása, türelemre intés a háború idején.

Input5 tervezett propaganda eszköz (széleskörű): a Kölyök élettörténete folytatódik, különböző újságokban három újabb epizód jelenik meg – Kölyök a konvojban, A Kölyök és a levél, A Kölyök egy sebesült lányt ápol, aki az ellenség táborába tartozik. Didaktikus, erőteljes társadalmi mondanivaló, érzelmi ráhatás (vonzó klasszikus főhős). A cselekmény ok-okozati viszonyra épül: ahogyan telik az idő, a Kölyök egyre közelebb kerül a csatatérhez.

Input6 Kontextus3: kollektív lelkiállapot (társadalmi érzékenység, hasonló családi szituációk (szétesés, erősebb érzelmi szálak, félelem), pénzügyi gondok a háztartásokban, felsőbb hatalom által belekényszerített élethelyzet (nem választott), kollektív fájdalom- és reményérzet, hit.

Input7 Jövő tere (kollektív): béke, jobb jövő, győzelem, élet, társadalmi egység (viszontlátott gyerekek, férfiek, barátok), szabadság.

Input8 Állandó szakrális tér (kollektív): az embernél nagyobb erő (isteni) megmenti a társadalmat a rossztól. A megmentőhöz szorosan kapcsolódnak a keresztény ikonográfiából ismert attribútumok a fény, a makulátlan tisztaság, az ártatlanság, a segítségnyújtás, a szenvedés, a megváltás, az eljövétel.

Az input tereket működtető metafora: A CIVILEK KATONÁK („ő egy közülünk”). Az azonosulás lehetőségét a közönség és a kép-szöveg egység között alapjaiban teremti meg.

Blend Kölyök, mint nemzeti szimbólum (kollektív): társadalmi szinten működő (társadalmi együttérzést és kollektív cselekedetekre ösztönző jelkép. A Kölyök küldetést teljesít. Az Input tereknek számtalan más a blend létrejöttét nem befolyásoló aspektusa van (például a narratívákban megjelennek bonyodalmak, végződhet happy endre vagy tragikusan). Az Input terek kapcsán kiemelt azokat a kollektív és széles körben ható, terjedő és fenntartott elemeket, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a blendben egy új nemzeti szimbólum jöhessen létre. Kimble elemzésében eljut a hétköznapi szereplő messianikus küldetéstudattal való felruházásáig, de nem szentel különösebb figyelmet a kollektívnek. Véleményem szerint a metafora, a kép és a szöveg működése nem elsősorban a szakrális megjelenésén, hanem a kollektívon múlik, amelyet a közel sem részletező kognitív elemzés megvilágított. Az Input terek közül szorosabban összefüggenek a megjelenéshez és a kontextushoz sorolt alterek. A recenzió nyilvánvalóan arra nem nyújt lehetőséget, hogy azt kifejtsem az Input terek hogyan kapcsolódnak egymáshoz, milyen Inputok milyen más Inputokat foglalnak magukban. Ahhoz, hogy a bennfoglalások és a mentális térkép

teljes terét felvázoljuk részletesebb elemzés szükséges.

Veszelszki Ágnes az infokommunikációs technológiák működését kutatja. *Jelen* tanulmányában az infografikát definiálja, majd nyelvészeti weboldalak példáin keresztül felveti annak nyelvészetben történő alkalmazási lehetőségét. Az infografika adatokat tesz láthatóvá, de nemcsak mutat, hanem magyaráz is. Rendszerint erősebb a vizuális összetevő, vagyis szükséges az adatvesztés (ezért az esztétika itt hangsúlyokat is kijelöl). Veszelszki az infografikát multimodális szövegeként, az információs és az esztétikai terek blendjeként értelmezi, amelyre már külön tudományág, az adatkutatás épült. Az olyan műfajok esetében, amelyekben a szöveg és a kép egymáshoz kötöttségéről beszélünk ún. blendek jönnek létre az értelmezéskor. *A kötet példái a civil újságírás lehetőségeit és az infografikát tárgyalják.* A verbális (Input 1) és vizuális (Input 2) egységek együttlátása, összegző látása és értelmezése jön létre a folyamatokban. Az Input terek közötti hangsúlyok a műfajoknak megfelelően tolódnak el. A civil újságírásban a figyelemfelkeltés a vizuális, a figyelemmegtartás a verbális terekből érkezik a blendbe. Az infografika esetében a figyelmet a verbális téma kelti fel, a kép és a szöveg komplex egysége együtt vesz részt a figyelem megtartásában (valószínűleg oldali táblázatokat és adathalmazokat nem összegezne az olvasó), a kifejezésben és a magyarázatban.

Veszelszki a képiség eszközeinek (szín, design, forma) elsőbbségét hangsúlyozza.

A második rész a konceptualizációs folyamatokat a meggyőzés (rétorikai vagy politikai) és az összegző látás/átlátás (civil újságírás vagy infokommunikáció) keretében helyezi el.

A harmadik részben (*Art and Expression*) több művészeti ág, így a fotográfia, a festészet, a zene és a gyermekrajz területén végzett esettanulmányok fedik fel, hogy mit fejek ki a vizuális művészeti reprezentációk. *Trischa Goodnow*, angol kutató a tömegkultúra és a rétorika területén, a közel-keleti fotográfusok képeiből nyílt londoni kiállítást elemzi a fotográfia reális és fiktív képalkotó lehetőségeit vizsgálva. A fotó olyan műfaj, amelyhez elsősorban az igazságot, a dokumentációt kapcsoljuk. Mennyire állja meg ez a helyét akkor, amikor digitálisan minden manipulálhatóvá válik? Goodnow Sontagot idézi, aki a fotót áljelenlétnek és egyben hiánynak definiálja. Az elemzett kiállítás mindhárom egysége reális mentális képből indul ki, amelyet különböző irányban fejleszt tovább a fotós. Az egyik irány a rögzítés, amikor egy olyan leleplező fotót sikerül készítenie, amely egy szokatlan jelenséget, vagy egy jelenséget szokatlan módon tár fel; a másik irány a régi, a múlt újrakeretezése; a harmadik pedig a manipulált fotó (amely ebben az esetben a cenzúra és a harc elleni érzelmek kifejezése). A közel-keleti fotográfusok egy alter-

natív világképet mutatnak, retorikai lehetőségük van arra, hogy megváltoztassák vagy megerősítsék a nyugati közönség közel-kelet képét.

Ewa Schreiber lengyel muzikológus, zenekritikus *Raymond Murray Schafer* zeneszerző és pedagógus egyik sokat használt metaforikus kifejezését, a „hangképet” (soundscape) elemzi. A „hangkép” a „tájkép” (landscape), míg a „hangzó pont” (soundmark) a „tájékozódási pont” (landmark) mintájára jött létre. Schreiber a „hangkép” értelmezéséhez a zenei konceptualizáció kétféle Zbikowski által kifejtett folyamatát hangsúlyozza: 1) zenehallgatás közben asszociálunk különféle dolgokra, amit a tartományok megfeleltetésének (cross-domain mapping) hívunk, vagy 2) fogalmi blendként a zenét akusztikus térbe helyezzük. Schafer a csendet egy olyan természetes tartályként, vákuumként fogja fel, amelybe ha hangot dobunk, az megtelik. A zeneszerző gondolatával párhuzamba állítható John Cage elképzelése, aki az időt üres üveggként határozta meg. Schafer ún. hangtérképet íratott a tanítványaival, amelyben szabadon jelezhettek egy-egy új zenei kompozíció jellegzetességeit. Megfigyelte, hogy a rajz segített nemcsak a zene értelmezésében, hanem a hallásban is, míg a kanonizált lejegyzési módszer bár pontosabb, nem fejlesztette ezeket a képességeket.

Hortoványi Judit rajztanár vizuális reprezentáción tanulmányában rajzot és festményt ért, amely a pedagógiában használható oktatási, kisegítő eszközként, vagy nevelő eszközként,

amikor a gyerek saját magát ábrázolja, önkifejezési lehetőségként él vele. Hortoványi az agresszió képi ábrázolásait és annak lehetséges okait mutatja be elsősorban roma kamaszok rajzain. Az analízist diskurzuselemzéshez kapcsolja, amely pontosítja és feltárja az ábrázolások mögött rejlő ok-okozati viszonyokat. A formális elemzés nagyon leegyszerűsíti a kamaszkori agresszióra vonatkozó tudásunkat, a mélyebb összefüggések értelmezéséhez nem elégséges. A *művészeti ábrázolásokban* a vizuális elemek legtöbbször a mentális fogalmi integráció keretében értelmezhetőek. Létrejöttükben kiemelkedően sok Input tér játszik szerepet, köztük valóság és elképzelt egyaránt. A művészi ábrázolásokban speciális hangsúly kerül a kontextusra, aminek ismerete meghatározza a konceptualizációt. Az Input tereket befolyásolja, - feltételezem, hogy akár külön Input térként is állhatnak -, a kontextus típusai, amelyek alapulhatnak az objektív történetiségen (művészettörténet, történelem, társadalom és gazdaságtörténet, kultúrtörténet stb.) és a szubjektív történetiségen (alkotó élettörténete, befogadó élettörténete, befogadás helye, ideje stb.). Olyan speciális esetekben, mint a gyermekrajz különösen fontos Input térré válik a diskurzus (amelyben a terapeuta és a gyermek közösen értelmezik a látottakat. A művészi ábrázolások terén a kötetben szerepelnek a zene értelmezési lehetőségei, amelyben blend helyett inkább a metaforikus verbális és a metaforikus gesztus-

alapú kognitív folyamatokat hangsúlyozza a szerző. Már a kontextus fontossága miatt is feltételezhető az, hogy a metaforikus folyamatok egy nagyobb fogalmi integráción alapuló folyamat részét képezhetik.

A harmadik részben a művészeti ábrázolás értelmezése során gyakran felmerült a reális és az elképzelt, a valós és a fiktív kettőssége. Az említett kettősség egymás mellé kerülhet szándékosan, mint a kifejezés része (fotográfia), vagy metaforikus értelemben (zenei terminológia), hogy a konkrétan keresztül felfoghatóvá, érzékelhetővé váljon az elvont. A fiktív el is rejthet valós elemeket, amelyek azután a diskurzusban további mögöttes tartalmakat fednek fel (gyermekrajzok). A jelentések megvilágításához minden esetben szükséges volt a kontextus minél átfogóbb ismerete, amely arra enged következtetni, hogy a művészi képi reprezentáció kifejezőmódja összetettebb, vagy önkényesebb a korábban tárgyalt vizuális jelenségeknél, így a művészetre vonatkozó általánosságokról csak nehezen, vagy aligha beszélhetünk.

A kötet negyedik része a képek és az új média viszonyát vizsgálta (*Images and Emerging Media*) olyan technológiai újításokon keresztül, mint a Google szemüveg és a 3D-s térhatású jelenetek esztétikája. Míg a technológia fejlődése egyre tökéletesebb és árnyaltabb képet, egyre több információt hoz magával, mindeközben a társadalom önvédelmi reakciói aktivizálódnak és

megtagadják a gyanús csúcskütyük használatát. Ez történt az óriási innovációnak számító Google szemüveg esetében is – tárják fel a technika kudarcával záródó esettanulmány részleteit *James E. Katz* bostoni és *Daniel Halpern* chilei professzorok. A tesztsoportok megnéztek egy videót a szemüveg működéséről és előnyeiről, majd kitöltöttek egy tesztet arra vonatkozóan, hogy viselnék-e a különleges technológiai eszközt, amely társadalmi előnyökhöz is juttatná őket, hiszen amellet, hogy pontos információik lennének az időjárást, a közlekedést, a tőzsdét és a sporteredményeket illetően, megmérhetnék vele saját vérnyomásukat, lekérdezhetik a velük szemben álló profilját, mérhetik annak türelmetlenségi szintjét, vagy ellenőrizhetik, hogy hazudik-e. Éppen az utóbbiak azok a tulajdonságok, amelyek miatt az amerikai és a chilei diákok sem ujjongtak az új vívmány hallatán. Gyanúsként és veszélyesként ítélték meg azt, hogy a szemüveg segítségével róluk is közölni nem kívánt információt tudhatnak meg a szemüveget viselő járókelők.

Benedek András írását már a bevezetőben tárgyaltam, mégis fontos megemlíteni, hogy az új technológiák oktatásba történő bevezetése pozitív eredményt hozott, sikeresnek bizonyult. *Jelentős különbség azonban, hogy míg a Google szemüveg zárt világokat alakít ki, nagyon különböző feltételekkel (akinek van szemüvege, mindent tud, és róla is sok mindent tudhatnak; akinek nincs szemüvege, jóval kevesebbet tud,*

ennek ellenére róla is sokat tudhatnak), addig a tanulásba és az oktatásba bevezetett új metodológia megnyitotta a zárt közösségeket és bővebb ismeretszerzési, ismeretcsere-re alapuló hálózatokat hozott létre alkalmazkodva ezzel a hálózatalapú társadalomhoz, vagy éppen az okostelefonok működési elvéhez.

Az ötödik részben (*Face to Face*) a szerzők az emberi test kifejezési lehetőségeit (mimikai és gesztus), és annak magyarázatait tárgyalják. *Ian W. King* londoni esztétika professzor az öltözködés keretében vizsgálja az univerzális és egyéni kifejezési lehetőségeket. Láthatóvá teszi-e az öltözködés a gondolatainkat és az érzelmeinket? *King* következtéseiben *Maurice Merleau-Ponty* kifejezés és stílusdefinícióira támaszkodik, amely szerint a kifejezés olyan időben zajló folyamat, amely verbális vagy nem verbális eszközökkel gondolatokat, érzelmet közöl. Ha a verbális és a nem verbális ellentmondásba kerül, akkor az igazságtartalmat általában a nem verbálishoz kapcsoljuk. *Merleau-Ponty* szerint a stílus egy olyan szándékos tér, ami képes megjeleníteni az identitásunkat, és amelyben nincs alá-, vagy mellérendelés csak reverzibilitás, felcserélhetőség a külső és a belső között. *Merleau-Ponty* hangsúlyozta a test centrifugális - jelentéskivetítő és centripetális - jelentéselszívó jellemzőjét. Posztumuszkiadásából, a *Látható és láthatóban* című munkából (*Visible and in-the-visible*) tudjuk, hogy a fenomenológust foglalkoztatta a lá-

tás és látva levés együttműködése. Szerinte beszélhetünk a láthatóról és a látható mögötti megjelenésről. King Ponty elméletét a tükörben önmagát vizsgáló alakkal példázza.

Nyíri Kristóf filozófia professzor a gesztusnyelvet vizsgálta az elvont időfogalom konkrét képi megjelenítése szempontjából. Röviden ismerteti a gesztuselmélet történetét, amelyben a tárgyra vonatkozóan kiemeli l'Épée gondolatát, amely szerint az időt is mutatni kell. Nyíri Wundt-ot idézi, aki a gesztust a kommunikáció céljával azonosította. Ezen alapul Merleau-Ponty azon megállapítása, hogy a gesztus maga a jelentés; elutasítja azt, hogy a gesztus valamiféle szimbólumként áttételesen utalna egy érzelemre. Az idő megjelenítésére vonatkozóan Wundt azt mondja, hogy a gesztusaink időbeli sorrendet követnek, amennyiben a történéseket kísérik. A múlt, a jelen és a jövő kifejezése a téri irányokban történik. Corballis ezt amerikai jelnyelvi példákon keresztül erősíti meg, míg a német jelnyelvi példákban, bár különbözőek, ugyancsak az emberi testhez képest történik a viszonyítás. Az idő és annak múlása metaforikus kapcsolatokban reprezentált, aszerint hogy a test mögé, elé vagy közelébe nyújtja kezét a jelölő. De hogyan értelmezzük azt, amikor olyan elvont fogalmak megjelenítése, mint a „mindig”, az „örökké” és az „időtlen” ugyanazzal a jellel fejezhető ki? Tiszta metaforákat nehéz megnevezni egy-egy olyan folyamatban, amelyben vizuális jelenség is jelen van. Szinte

minden alkalommal olyan kiegészítő tartalmakkal jár együtt az értelmezés, amely kívül esik az egyszerű metaforán – egyszerű metaforán a konkrét és elvont tartományok azonosítását értem. A metafora fogalmat a kötet több szerzője használja, a korábban említett rövid definíció értelmében, összekapcsolva mind verbális, mind gesztuson alapuló jelenségekkel. A gesztusok (mimika, kézjel, testi jelek, akár az öltözködés) minden esetben szorosan összefüggenek a testesültséggel és a motoricitással. A gesztusok lehetnek konkrét deiktikusak, verbálist kiegészítőek vagy önálló jelentéssel bírók. Erősen metaforikus gesztusok például a jelbeszéd azon elemei, amelyek elvont fogalmakra utalnak. Ezek közül Nyíri az idő megjelenítését emelte ki, amely az IDŐ TÉR elsődleges, sokak szerint univerzálisnak mondható metaforán alapul. A tisztán metaforikus folyamatot itt is megkérdőjelezzük olyan járulékosnak tűnő elemek, mint az arcjáték, vagy a szájmozgás és a hang effektusok (például abban az esetben, ha egy siket jelbeszédet használó és egy halló jelbeszédet nem ismerő kommunikál).

King és Nyíri is a testesültséghez és a motoricitáshoz kapcsolják a gesztusokat, legyen szó arckifejezésről, konkrét deiktikus, vagy szimbolikus jelentésű mozdulatról. Mindketten hangsúlyozzák a gesztusok időbeli egymásutániségét és a történés idejét. A gesztusokat elsősorban nem kiegészítő, a verbálist megerősítő kifejezésekkel azonosítják, hanem

önálló jelentéssel bíró vizuális reprezentációként értelmezik.

Konklúzió

A Visual Learning negyedik kötetében említett jelentősebb konceptualizációs folyamatokat megkísértem a kognitív nyelvészek által használt metódusoknak megfelelően leírni. A kognitív folyamatokban kiemeltem a kategorizációt, a perspektívaváltást, a metaforát, a metonímiát és a fogalmi integráció folyamatát. Az ikonikus kommunikációt a kategorizáció, a működő ikonicitást a perspektívaváltás, a diagrammingot a metonimikus folyamatok működésével magyaráztam. A legtöbb értelmezési folyamatot, így a mentális képek kialakítását célzó infografikát és a civil újságírást, a meggyőzés műveletét és a művészeti ábrázolásokat blendként értelmeztem. Megkérdőjelezhetőnek vélem a tiszta metaforák használatát a vizuális jelenségek megértésében – legyen szó gesztusról, vagy olyan verbális megfogalmazásról (például a CSEND TARTÁLY), amelyben a metaforák mentális képet idéznek elő, mivel feltételezem, hogy azt, hogy a műveletek során a forrás- és a céltartományok mellett más inputterek is a megértést befolyásoló tényezőkké válnak. A metafora szerepe ezáltal nem elhanyagolhatóvá, hanem kiemelt fókusszá válik, és inkább beszélhetünk metaforán alapuló blendről.

A kötet szerzői által tárgyalt példák és elméletek rávilágítottak arra, hogy a legtöbb folyamatot, amelyben vizuális jelenség szerepel a fogalmi

integrációval jeleníthető meg. A példák összetettsége révén arra gondolhatunk, hogy a mentális térkép fölöttébb bonyolult hálózatos szerkezetű lenne. A fogalmi integráció során azonban jelentős szerepet játszhatnak a metaforák, a metonímiák, és a perspektíva-váltás. Míg a kategorizáció segítségével felfejthető a kommunikációs folyamat sikerességének a titka. A zárt tudásvilágokat felváltotta a globális, hálózat-alapú nyitott kommunikáció. Ennek az új kommunikációnak a sikeressége azon is múlik, hogy a kommunikáció közege, amit hívhatunk új médiának, mennyiben segíti elő, illetve alkalmazkodik a társadalom új igényeihez.

A Visual Learning sorozat nemcsak hiánypótló, hanem koncepciózus és előremutató, amennyiben látjuk annak kereteit és aktuális problémafelvetéseit. A bevezetőben *Input1*-ként említett tér, nemzetközi kontextusban láttatja a vizuális tanulás és oktatás folyamatait. Az olvasó helyzetét könnyítené, ha az írásokat rövid absztraktok és néhány kulcsszó keretbe helyezné. Megjegyzem, hogy a szerzőkről, feltüntetve azok elérhetőségét is külön mutatót tartalmaz a kötet. Az absztraktok pedig, a korábbi konferenciákon szereplő előadók összefoglaló írásaival együtt megtalálhatóak a VLL internetes weboldalon. A keretek – illetve keretalkotás problémája túlmutat önmagán, és felmerül annak lehetősége, hogy mi történik akkor, ha félreértem, vagy összekeverem a vizuális jelek és vizualizációs folyamatok garmadáját. A

hiba kiküszöbölésére mellett, hogy tessék figyelmesen olvasni az is megoldás, vagy hosszútávú projekt lehet, hogy a szerzők létrehoznak egy változtatható, közös, nemzetközi ún. Visual Learning szótárat (VL Dictionary-t) annak tisztázására, hogy mit tekintünk vizuális jelnek és milyen vizualizációs folyamatokat ismerünk. Ennek alapját képezhetné a kötetek tárgymutatóinak szűkebb, de sok szempontból megválasztott listája.

Végül, meglepetésként és megmagyarázhatatlannak találtam, hogy az idei konferencián sem szerepelt olyan szakember, aki a vizuális művészeti objektumok létrehozásával és reprezentációjával foglalkozik: művész, művészettörténész, színházi, filmes, táncos szakemberek. Ugyancsak hiányoztak a történeti tárgyak képviselői: történészek, etnográfusok, archeológusok, antropológusok, akiknek a munkájában evidens, elkerülhetetlen a vizuálissal való viszony kialakítása. Valószínűleg számos új téma merül még fel a konferenciákon addig, mire elérkezünk ahhoz a ponthoz, hogy differenciálódnak a területek és megjelenik a VL in Philosophy, a VL in Mathematics, a VL in Informatics (...) a VL in X. Addig is élvezzük a blendet, annak minden hozadékával, vegyük kezünkbe a könyvet!

Jegyzet

¹ A kép hatalma: érzelem, kifejezés, magyarázat (ford. én)

¹ Aktuális információk itt: <https://www.facebook.com/SeriesVisualLearning>

¹ 2005 márciusában alakult meg a Kiváló Oktatásért és Tanulásért Központ Nottinghamban azzal a céllal, hogy kutatásokat és fejlesztéseket végezzen a felsőoktatásban mind a tanulás, mind az oktatás terén. Kutatásaik elsősorban a technológiára, a térre, a pedagógiai technikákra és azok formális és informális tanulásban betöltött szerepére koncentrálnak. A VLL igazgatója Prof. Roger Murphy.

<http://www.nottingham.ac.uk/visuallearninglab/about/about.aspx>

¹ University of Nottingham, GB; Universität Potsdam, D; GIB Society for Interdisciplinary Image Science, D; Chair for Philosophy with Focus on Cognitive Science, Chemnitz, D; Universität Regensburg, Chair for Art History, D; Universität Innsbruck, A; Pécsi Tudományegyetem, H.

¹ Benedek András, Visual Education: Old and New Dilemmas, In: The Power of Image: Emotion, Expression, Explanation, szerk. Benedek András, Nyíri Kristóf In: Visual Learning, Vol.4, Peter Lang, Frankfurt Am Main, 2014, 199-200.

¹ Részletes információk a Képi Tanulás Műhelyéről itt: <http://vll.mpt.bme.hu/>

¹ Benedek András: Bevezető, In: How to do things with pictures: skill, practice, performance, Frankfurt: Peter Lang GmbH Verlag, 2013, 11-17.

¹ Képek a nyelvben: Metaforák és metamorfózisok (ford.én), Frankfurt: Peter Lang GmbH Verlag, 2011, 205.

¹ Ikonikus fordulat az oktatásban: Vizuális tanulás, (ford.én), Frankfurt: Peter Lang GmbH Verlag, 2012, 166.

¹ Hogyan csináljuk a dolgokat képekkel: képesség, gyakorlat, előadás, (ford.én), Frankfurt: Peter Lang GmbH Verlag, 2013, 224.

¹ Képek, példabeszédek, ellentmondások (ford. én)

¹ Idő, igazság, hagyomány (ford. én)

¹ dr. Benedek András az Alkalmazott Pedagógiai és Pszichológiai Intézet igazgatója a Budapesti Műszaki és

Gazdaságtudományi Egyetemen (BME). Kutatási területe: az emberi erőforrás fejlesztés. Legutóbbi írásai: „A tanulás új távlatai a mobil korban” (Path and Traps in the Forest of the Digitalization of Education. In: Benedek András, Nyíri Kristóf, How to do things with pictures: skill, practice, performance. Frankfurt: Peter Lang GmbH Verlag, 2013) és Benedek András, Nyíri Kristóf, The Iconic Turn in Education. Frankfurt: Peter Lang GmbH Verlag, 2012)

¹ dr. Nyíri Kristóf filozófia professzor a BME Műszaki Pedagógiai Tanszéken, a Magyar Tudományos Akadémia Tagja. Kutatási területei közé tartozik a 19. és 20.századi filozófiatörténet, a kommunikációs technológiák hatása az idő és kép filozófiájára, a társadalomra és a gondolatszervezésre. Legutóbbi publikációi: *Zeit und Bild: Philosophische Studien zur Wirklichkeit des Werdens*, Bielefeld: transcript, 2012; *Meaning and Motoricity: Essays on Image and Time*, Frankfurt/M.: Peter Lang, 2014.

¹ A konferencia és a kötet többször idézett wittgensteini gondolata a szempont-látás. Wittgenstein a kacsá-nyúl példájával illusztrálta azt, hogy mit jelenthet az, amikor valamit egy merőben más nézőpontból szemlélünk. Wittgenstein a szempont-látás (aspect-seeing) alatt a gondolkodás folyamatát (act of thinking) is értette.

¹ Ikontól a diagrammig, Kép és szöveg, Művészet és kifejezés, Képek és az új média, Szemtől szembe. (ford.én)

¹ Krämer szerint a diagrammatológia feltárhatja az ábrázolt és a filozófia közötti kapcsolatot. A kifejezést Frederik Stjernfelt vezette be Derrida Grammatológia fogalmának mintájára.

VIRÁG ÁGNES